

Лидија КОВАЧЕВА

ТОЛКУВАЊА НА СТАРОГРЧКИТЕ КАЛЕНДАРИ НАСПРОТИ ТРИПАРТИТНАТА ПОДЕЛБА НА АТИЧКИОТ КАЛЕНДАР

Календарите што се ползувале на почвата на Стара Грција биле лунасоларни и имале исти основни принципи: 12 лунарни месеци, од кои 6 полни месеци со по 30 дена, 6 неполни месеци со по 29 дена,¹ и еден дополнителен интеркаларен (лат. *intercalaris* - престапен), 13-ти месец на секоја трета година.² И покрај сличноста при толкувањето и употребата на

календарите во државите-полиси, на почвата на Стара Грција не постоел единствен, заеднички календар. Секој полис поседувал сопствена верзија на календарите; нивната дистинкција била во именување на месеците, во фреквенцијата на деновите и месеците, во пресметувањето на интеркаларниот, престапен месец, пресметувањето на почетокот на годината и т.н.

Постојат различни толкувања во однос на потеклото на календарот кај Старите Грци. Според М. П. Нилсон, најстариот календар што се употребувал на почвата на Стара Грција е календарот од Делфи датиран од VIII в.п.н.е. Се смета дека овој календар настанал под влијание на вавилонскиот календар поради содејствувањето со поделбата на годината во два дела, т.е. семестри: *prote exaменos* т.е. прв семестар со 6 месеци и *deutera exaменos*, т.е. втор семестар, исто така со 6 месеци, кои се повторуваат секоја наредна година.³ Календарот што се користел во Делфи содејствува со атичкиот календар во однос на започнувањето на годината по летниот солистициум.⁴

¹ Времето на движење на Месечината околу Земјата се нарекува *лунарен* т.е. *синодички месец* или *лунација*. Dragović I. D. (2002) 8. Бидејќи на Месечината и се потребни 29 дена, 12 часа, 44 минути и 2,8 секунди да го заврши своето движење околу Земјата, времето од еден со следниот месечев месец варира меѓу 29 и 30 дена, а бидејќи во соларната година има 12 лунации, овој период се нарекува уште и *лунарна година*. Доколку се земат предид овие бројки при пресметување на 12 месеци во текот на една година, тогаш годишниот збир на денови во годината би изнесувал 354 дена, што е за 11 или 12 дена помалку од деновите во тропската или соларна (сончева) година. Tannenbaum, B., Stillman, M. (1958) 96. Во *шројскајиа* или *соларна (сончева) година* времето се пресметува со преминот на Сонцето двапати едноподруго низ замислената точка на пролетната рамнодневица на небото. Просечното траење на тропската година варира околу 20 мин. од година на година поради движењето на земјината оска и интеракцијата со другите планети и изнесува 365, 2421896698 дена, или 365 дена, 5 часа, 48 минути и 46 секунди. Richards, E. G. (1998) 389. Една лунарна година трае 354.3671 ден, што е за 10.8751 дена пократко од тропската, т.е. соларна (сончева) година. Richards, E. G. (1998) 390.

² 19-годишниот "Метонски циклус" се припишува на старогрчкиот астроном Метон од Атина, кој прв пресметал дека една лунација трае 29 ½ дена, што на ниво на 12 лунации е за 11 дена помалку од збирот на денови (365 дена) во тропската, т.е. соларната година. Со цел да ги неутрализира несогласувањата меѓу лунациите и тропската, т.е.

соларната година, тој го вовел правилото, секоја трета година во лунарниот календар да се вметне 13-ти интеркаларен, престапен месец што ќе брои 33 дена, со што циклусот на лунарниот календар ќе се изедначи со соларниот календар. Сакајќи лунарниот и тропскиот, т.е. соларниот календар да соодејствуваат на подолгорочно ниво, тој во 432 г.п.н.е. го создал Метонскиот циклус од 19 години, од кој 12 години траат по 12 лунарни месеци, а 7 години траат по 13 лунарни месеци. Со тоа е создаден 19-годишниот Метонски циклус кој приближно триста години се користел за пресметување на интеркаларните, престапни години. Goldstein, B. R. (1988) 39-80.

³ Nilsson, M. P. (1911) ARW 14, 423-48, Op. I 36-61.

⁴ *Солуститициум* (лат. *sol*-сонце, *sistere*-стой, застапува, *solstitium*) т.е. *поврајина точка*. *Лейниој*

почнувала три месеци порано од атичкиот календар, на пролетниот еквиноциум⁶ со месецот *Taureon* што одговара на месецот март; во Бојотија, Новата година почнувала четири месеци подоцна од атичкиот календар, еден месец по есенскиот еквиноциум⁷ во месецот *Alalkomenios*, што одговара на месецот октомври; почетокот на Новата година во Делфи со месецот *Apellaios* наполно содејствува со почетокот на годината според атичкиот календар; на Родос Новата година започнувала три месеци подоцна од атичкиот календар, на есенскиот еквиноциум во месецот *Thesmophorios*, еден месец пред започнувањето на годината во Бојотија, што се совпаѓа со месецот септември.

Според М. П. Нилсон, имињата на месеците во календарите што се користеле на почвата на Стара Грција се јавуваат пред Хомер и Хесиод.⁸ Го посочил Хесиод кој во своето дело

емболистичка година. Табелата на старогрчките календари на Милет, Бојотија, Делфи и Родос е преземена од Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 713.

⁶ *еквиноциум*, (лат. *aequus, equal*, исто, еднакво и *пох-ноќ*), Во текот на една година постојат две рамнодневици т.н. еквиноциуми, *пролејна рамнодневица* (*autumnal equinox*) и *есенска рамнодневица* (*vernal equinox*) кога времетраењето на денот и ноќта се еднакви, т.е. траат по 12 часа. Положбата на Сонцето во однос на Земјата на 21 март доведува до појава наречена *пролејна рамнодневица*, која претставува имагинарна точка во која *еклиптика* (ст.гр. *εκλειψις-ekleipsis*) најголемиот круг на небесниот свод кое Сонцето во текот на една година привидно го поминува, ја пресекува небесната полутопка, екваторот. Tannenbaum, B., Stillman, M. (1958) 93. Од овој датум, Сонцето почнува да се движи од јужната кон северната земјина полутопка, при што денот почнува да се зголемува на сметка на ноќта. Зголемувањето на денот завршува на 22 јуни, поточно на летниот солистициум кога Сонцето ја менува својата насока на движење од екваторот кон север, со што започнува астрономското лето. Polak, J.E. (1949) 11-12.

⁷ *Есенската рамнодневица* (*vernal equinox*) претставува имагинарна точка што го сече небесниот екватор и се поместува од северната кон јужната земјина полутопка. Во оваа точка Сонцето се наоѓа секоја година на 22 септември, кога повторно оската на Земјата и изгревот на Сонцето се под прави агли, со што започнува астрономската есен за северната полутопка на Земјата. Tannenbaum, B., Stillman, M. (1958) 93. Намалувањето на денот завршува на 22 декември, поточно на зимскиот солистициум, кога Сонцето ја менува својата насока на движење од екваторот кон југ, со што започнува астрономската зима. Polak, J.E. (1949) 11-12.

Дела и дни го посведочува месецот *Lenaion*: ”*Варди се од лошиите деној на Ленајон...*”.⁹ Бидејќи месецот *Lenaion* не припаѓал на Бојотскиот календар, а Хесиод единствено овој месец го именувал во своето дело што го создал во Бојотија, се претпоставува дека бил сметан за интеркаларен, престапен месец. Овој месец, покрај календарот на Милет, егзистирал и во календарите на неколку јонски градови, а започнувал околу зимскиот солистициум.¹⁰ Според Б. Блекбурн и Л. Холфорд-Стревенс, имињата на месеците *Panamos* и *Panemos*, *Metageitnion* и *Pedageitnion*, *Boedromion* и *Badromios* се верзии на дијалект од еден ист месец. Имињата на јонско-атичките месеци се разликуваат од имињата на другите месеци што опстојувале и се користеле на почвата на Стара Грција. Во Микена е забележана формата на наставката *-on* како заедничка врска со другите календари што се користеле на почвата на Стара Грција, која ги поврзува имињата на фестивалите со имињата на месеците. Се претпоставува дека датира од почетокот на милениумот, многу пред миграцијата од Јонија кон Мала Азија. Оваа наставка е забележана и во постмикенскиот период, поточно во имињата на заедничките фестивали *Apatouria*, *Anthesteria* и *Thargelia*, славени во истоимените месеци, кои завршувале на наставката *-on*, *Apatourion*, *Anthesterion* и *Thargelion*.¹¹ Според В. Буркерт, само на овој начин може да се објасни и идентификува базичната структура на календарите што опстојувале на почвата на Јонија и Атика.¹² Во атичкиот и во милетскиот календар месецот *Pyanopsiōn* подоцна се пишувал *Pyanepsiōn*. За карактеристичната наставка на Јонците се смета наставката *-iōn*, која не е забележана кај Дорците и кај Ајолците.¹³ Според В. Буркерт, името на месецот *Apellaios* се смета за заедничка врска на дорскиот календар и календарите што се користеле на почвата во северозападниот дел на Стара Грција, додека месецот и фестивалот *Karneia* се сметаат за чисто дорски.¹⁴ Познавањето за календарот што се користел на почвата на Спарта (Лаконија) е скудно и лимитирано. Според античките извори, познати

⁸ Nilsson, M. P. (1911) ARW 14, 423-48, Op. I 36-61,

⁹ Хесиод, *Дела и дни*, 504, превод Митевски В. (1996) 67.

¹⁰ Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 714.

¹¹ Ibid, 714.

¹² Burkert, W. (1985) 227.

¹³ Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 713.

¹⁴ Burkert, W. (1985) 227.

се само имињата на 9 месеци во спартанскиот календар, додека за календарот што се користел во Лаконија, посведочени се имињата на 5 месеци. Сличноста на имињата во календарите сугерираат дека на почвата на Спарта и на Лаконија постоеле единечни календари. Но во недостиг од пишани наоди, не е можно да се спроведе реконструкција на календарите и со точност да се утврди поделбата на годината во месеци, почетокот на годината, принципот на додавање интеркаларен месец и т.н.

Табела 2

Спарџа	Лаконија
Agrianios	Hecatombeio(s)
Artemisios	(Kar)neiou
Geraistios	Laphrioi
Hecatombeus	Lykeiou
Heraios	(Yaki)nthiou
Karneios	
Yakinthios	
Phliasios	
Phlious	

Календариие на Спарџа и на Лаконија¹⁵

Според В. Буркерт, дешифрирањето на линеарното Б писмо овозможува ново толкување на потеклото на имињата на месеците. Откријата на глинениите таблички со линеарно Б писмо од Кнос и Пил даваат информации за имињата на месеците: го посведочуваат името на месецот на Севс-Dios (*di-wi-jo*) кој содејствува со подоцнежното име на истоимениот месец; за името на месецот *Lapatos (ra-pa-to)* се претпоставува дека е аномалија при образување на зборот, кој опстанал во Аркадија.¹⁶ П. Х. Илиевски се надоврзува на мислењето на В. Буркерт. Според него, првиот впечаток што го оставаат дешифрираните текстови е фактот дека религијата претставувала многу важен фактор во животот на Микенците. На откриените плочки со линеарно Б писмо од Микена мож да се прочитаат веќе добро познатите имиња на старогрчките богови, меѓу

кои се издвојува името на богот Севс кое се јавува во неколку форми, најчесто во датив *Di-we/Diwei*, како и формата на името на неговото светилиште *Di-wi-jo/Diwijon*.¹⁷ Името Диос потекнува од ст. инд. збор *dyāuh-свејло небо*, *Dyauś-pitar*, според кој индоевропскиот Севс се толкува како *Боџ на свејлојло небо-dyēus*, (лат. *Iuppiter Dieu*, во вокатив *Zeū* и *patēr-ūaiūko*).¹⁸ На плочките од Кнос името на Севс се сретнува со епитетот *Di-ka-ta-jo*, *Di-we (Diktaiōi Diwei)*, со значење “Дикџајски Севс”.¹⁹

Теонимите споменати во микенските натписи укажуваат дека во минојската и микенската религија биле почитувани голем број богови и божици, кои ги поставиле темелите на старогрчкиот мит *mythos (μῦθος)* како *сфаќање на свејлојло и живојлојло*, кој начелно се разликува од денешниот. Се поставува прашањето колку е воопшто можно денес да се разбере вистинската смисла на митот и на митскиот свет, знаејќи дека денес логосот го зазел местото кое некогаш му припаѓало на митот. Она што најмногу го збунува денешниот човек при првата средба со митот е *сакралниојло* карактер на митот, т.е. неговата исклучителна религиозна насоченост,²⁰ како основа при образување на религиозниот живот, кој најдобро се гледа во именувањето на календарите и фестивалите на почвата на Стара Грција.

Најразбирлив од сите календари што функционираше на почвата на Стара Грција е атичкиот календар што се користел во стариот Атински полис во класичниот период, околу V и IV в.п.н.е. Бидејќи ниеден извор овој календар не го нуди во целост, се претпочита дека тој меѓу народот бил добро знаен. Фокусот на вниманието на атичкиот календар бил насочен кон регулирање на внатрешните дејности на Атина. Поради локалниот карактер воопшто не бил релевантен кон надворешниот свет и кон соседните цивилизации.

Според календарот од класичниот период, кај Атињаните годината започнувала со првото здогледување на младата Месечина по летната долгодневица, т.е. летниот солистициум, кога Сонцето е највисоко на хоризонтот и по 3 дена започнува да се спушта надолу. Првиот ден од Новата година бил после онаа вечер кога првпат ќе се видел тенкиот срп на мла-

¹⁵ Дел од имињата на месеците во календарите на Спарта и на Лаконија се посведочени кај Herodot, VI, 106.3, Aristoxen, *Harmonica* 2.37, Plutarch, *Arestides*, 19.

¹⁶ Burkert, W. (1985) 227.

¹⁷ Ilievski, P. Hr. (1989) 21.

¹⁸ Ibid, (2000) 216.

¹⁹ Ibid, (1989) 22.

²⁰ Đurić, M. (1989) 7-19.

²¹ Platon, *Politeja*, 767 c.

дата Месечина. Бидејќи односот меѓу летниот солистициум и младата Месечина бил променлив, Новата година настапувала различно во дијапазон од еден месец. Ваквото поврзување на Сонцето и Месечината атичкиот календар го прави лунисоларен. Според Платон,²¹ Новата година започнувала со појавувањето на новата Месечина по летниот солистициум, според Метонскиот 19-годишен циклус од 12 вообичаени и 7 престапни години (*embolimoí*), кои следуваат една по друга по фиксен ред. Атињаните го прифатиле 19-годишниот "Метонски циклус" каде што секоја година, без разлика дали е вообичаена или е престапна, однапред е одредена.

Според податоците од античките автори (Аристоксен²² и Плутарх²³) се забележуваат разлики во пресметувањето на месеците кај атичкиот државен *kat'archonta* календар и кај атичкиот религиозен *kata theon* календар во периоди од неколку месеци (III-VI).²⁴ Првиот и последниот ден од овие месеци отстапуваат од лунарниот календар и од календарите на другите старогрчки полиси за период од неколку месеци. Изедначувањето на месеците во атичкиот календар се случувало на петтиот ден од полната Месечина во месецот или малку порано. Ваков календарски исклучок се појавува во календарот на Спарта, за што сведочи Херодот во својата 6-та книга велејќи: г...Фидипид стигнал до Спарта на 9-тиот ден од Месечината, но не можел понатаму да го продолжи походот, бидејќи Месечината не била полна...г.²⁵ Исклучок се појавува и во календарот на Бојотија, каде што деновите од државниот календар се протегаат зад лунарните денови.

Во соседна Бојотија не само што месеците имале поинакви имиња, туку и годината започнувала зиме, околу зимскиот солистициум, за разлика од Атињаните, каде што годината започнувала шест месеци подоцна, на летниот солистициум.²⁶ Различната поделба меѓу овие два соседни календара најверојатно е рефлексива на традиционалните непријателства меѓу овие две земји. Бидејќи обете

цивилизации говореле со јонски дијалект, неизбежно било преклопување на имињата на некои месеци.

Практиката на бројни разлики во календарите во годините што следуваат е очигледна во старогрчките полиси. Примерите од античките автори што сведочат за разликите во календарските датуми во старогрчките полиси се јавуваат како резултат на разликите при набљудувањето на месечевите фази.

При определувањето денови за различни цели, Атињаните едновремено се раководеле според неколку календари:

- Религиозен (фестивалски) календар - *kata theon* (*κατὰ θεὸν*)
- Државен календар - *kat'archonta* (*κατ'ἀρχόντα*)
- Аграрен календар²⁷

а. Религиозен (фестивалски) календар-*kata theon* (*κατὰ θεὸν*) Модификацијата на календарот илустрира важен принцип на древната практика. Несомнено е дека на почвата на Стара Грција религиозните дејствија биле концентрирани на фестивалите, кои го прекинувале и го воздигнувале секојдневниот живот. Првичната функција на атичкиот фестивалски календар била да ги одреди деновите за религиозните фестивали во месеците, наменети за религиозни цели и проследени со религиозни активности.²⁸ Детерминирањето на атичкиот календар е условено со временската определба на фестивалите, при што се оддава печат на една локално дефинирана религија, каде што религиозниот календар бил воздигнат на централното место и го крунисувал градскиот живот.

Ниеден извор не нуди список во кој имињата на месеците се наведени под ред, но според претпоставката дека годината започнувала со летниот солистициум, нивниот редослед е следниов:

Λεῖψο:

Ἑκατομβαιῶν	<i>Hekatombaiōn</i> *	Јуни/Јули
Μεταγεῖτνιῶν	<i>Metageitniōn</i>	Јули/Август
Βοῦδρομιῶν	<i>Boēdromiōn</i>	Август / Септември

²² "...δεσείημοιῖ δὲν ὀδ μεσεῖοῖη νὰ Κορινθίη ἐ ἡεῖημοῖη δὲν ἐο Αἰθίνα, ἀ σεεῖημοῖη νὰ νεκοὲ δρῦζο μεεῖο..." Aristoxen, *Harmonica* 2.37

²³ в...различни луѓе имаат различен почеток и крај на своите месеци...", Plutarch, *Arestides*, 19.

²⁴ Pritchett K.W. (1947) 82-83.

²⁵ Herodotus, VI, 106.3, со превод на англиски според Pritchett K.W. (1999) 81.

²⁶ Pritchett K.W. (1947) 83.

²⁷ Ibid, (1963) 313.

²⁸ Burkert, W. (1985) 225.

Есен:

Πυρανεψιών	<i>Pyraepsīōn</i>	Септември/ Октомври
Μαϊμακτηριών	<i>Maimaktēriōn</i>	Октомври/ Ноември
Ποσειδεών	<i>Poseideōn</i>	Ноември/ Декември

Зима:

Γαμηλιών	<i>Gamēliōn</i>	Декември/ Јануари
Ἀνθεστηριών	<i>Anthestēriōn</i>	Јануари/ Февруари
Ἐλαφηβολιών	<i>Elaphēboliōn</i>	Февруари/ Март

Пролет:

Μουνυχιών	<i>Mounukhiōn</i>	Март/Април
Θαργηλιών	<i>Thargēliōn</i>	Април/Мај
Σκιροφοριών	<i>Skirophoriōn</i>	Мај/Јуни

Табела 3

Αἰώνικιοῦν религиозен (фестивалски) календар во споредба со Јулијански календар²⁹

Датумите означени во натписот *kata theon* (κατὰ θεόν) се појавуваат околу II в.п.н.е. Религиозниот (фестивалски) календар бил луни-соларен календар, на што се надоврзува В. К. Притчет со својата хипотеза за објаснување на фразата *kata theon* (κατὰ θεόν) која, според него, може да се преведе во *согласносii со Месечинаiiа*.³⁰ Годината била поделена на 12 месеци, кои траеле околу 354 дена, 11 дена покус од соларната година. Поради линеарното лизгање на месеците наназад во текот на една година, преку одредена еластичност месеците се поврзувале со летниот солистициум, при што се овозможило поврзување на месеците со годишните времиња. Разликата од 11 дена меѓу лунарната и соларната година е надолната со 13-ти интеркаларен, престапен месец на секоја трета година, со што настанувала престапна година од 384 дена. Овој интерка-

²⁹ Свездичката го означува првиот месец од календарската година. Крвчето го прикажува пресекот на месеците, кој се повторува во секоја следна емболистичка година. Табелата на атичкиот календар е преземена од Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 713; Pritchett W. K. (1963) 208.

³⁰ Pritchett W. K. (1963) 313.

ларен, престапен месец, всушност бил повторување на постојниот месец и го носел истото име. Религиозниот (фестивалски) календар *kata theon* (κατὰ θεόν), годината ја започнувал со месецот *Hekatombaiōn*, исто како и државниот календар *kat'archonta* (κατ'ἀρχοντα).

Според античките извори, како често повторлив месец се споменува шестиот месец *Poseidon*, иако постојат и сведоштва за повторување на 1.; 2.; 6.; 7. и 8. месец.³¹ Името Посејдон, за кое во прво време се сметало дека е од индоевропско потекло, е врзано за Богот на морето, земјотресите и коњите. Обликот на името варира во старите хеленски дијалекти. Во коринтскиот дијалект името е документирано како *Poteidāwōn*, како подоцнежна форма на *Pāiawōn*. Кај Хомер се среќава како *Posejdaon* (*Poseidāōn*) изведен од првобитниот облик *Poteidan* (*Poteidān*) и претставува сложенка од првиот елемент *potis*, (кл.гр. *posis-маж*; снскр. *patis-žocūodar*; лат. придавка *potis-cūosoben*). Вториот слог *-ei-* го покажува необичниот дифтонг, кој може да се објасни како вокатив *Potei-Госiодару*, слично на латинскиот *Iuppiter* бидејќи таквите облици понекогаш се третираат за непроменливи.³² Вториот елемент се наоѓа во слогот *-dā-* и се толкува како збор што означува *земја*. Наставката *-ōn* е вообичаениот завршок на машките имиња со кој се потврдува неговата хтоничност преку значењето на целото име *žocūodar или маж на земјаiiа*.³³ Интеркаларниот месец бил наречен *Poseidon II* и бил сместен во средината на годината, веднаш по регуларниот *Poseidon*, кој подоцна бил наречен *Hadrianion*, во чест на императорот Хадријан.³⁴ Во другите календари кои во класичниот период егзистирале на почвата на Стара Грција, интеркаларните месеци биле поставувани кон крајот од годината. Во атичкиот календар единствено шестиот месец *Poseidon* бил директно именуван според името на истоименото божество, а осмиот месец *Anthesterion* бил именуван директно по големиот фестивал *Anthesteria*, кој се славел во тој месец. Сите други месеци во атичкиот календар биле именувани според култните титули на божествата или според епитетите под кои божествата биле обожавани на точно определениот фестивал, (пр. *Maimaktēriōn* по епитетот на Севс-Гневен, *Metageitniōn* по Аполон како покровител на иселениците-колони-

³¹ Hannah R. (2005) 43.

³² Čedvik, Dž. (1980) 136.

³³ Ibid, (1980) 136.

³⁴ Richards, E. G. (1998) 197.

Деновите во месецот во државниот атички календар, исто така, биле нумерирани во низа броеви, започнувајќи со бројот 1, па сè до вкупниот број на денови во месецот.⁴⁰ Регулацијата на деновите означени како датуми во државниот календар *kat'archonta* (кат'архонта), наречен уште *Календар на демократиската држава*, датираат од 341 г.п.н.е.⁴¹

Во IV в.п.н.е. бил напуштен соларниот систем на пресметување на календарот и државните месеци биле пресметувани во согласност со месечевите мени. Следното коригирање на државниот календар се случило во III в.п.н.е. со настанување на промените во бројот на членовите на родот.⁴²

в. Аграрен календар е третиот календар што се користел на почвата на Атика. Бидејќи при поделбата на годишните сезони се потпираше врз појавувањето и заоѓањето на ѕвездите, се толкува како ѕвезден, поточно сидерален календар. За ден во аграрниот календар се сметал периодот од појавувањето на поединечна ѕвезда или соѕвездие на небото во ноќните часови, веднаш по заоѓањето на Соцето.

Иако според старогрчката народна традиција појавувањето на ѕвездите било поврзано со аграрните дејности, годината за земјоделците не била примарно фокусирана на календарите.⁴³ Земјоделците годината ја делеле на 2 годишни сезони: лето и зима, додека пролетта и есента ја сметале за периоди на подготовка на главните сезони. Поделбата на календарот во две главни сезони се должи на толкувањето на излезот и залезот на ѕвездите на небото во однос на еквиноциумот. Хесиод во своето дело *Дела и дни* ни дава најдобар приказ за поврзувањето на овој календар со аграрните дејствија на населението, кое јасно се гледа во поглавјата посветени на: "Време за сечење дрва, за правење алатки и време за полски работи," во "Совети за животот зимег и "Пролетни и летни работи." Примерите за советите на Хесиод кон своите сограѓани за про-

мените на годишните сезони што ги најавува тој преку појавувањето на ѕвездите: "*Јаросија кога ќе мине на луѓото Сонце и уштите сирнајта жорештина... ѓоѓаи и ѕвездајта Сирус, сјајна дење само за крајко над главајта на смртниите луѓе минува...*"⁴⁴ *гилејадиие шјом ќе се јават почни со жейва...*"⁴⁵ претставува систем на општата старогрчка народна традиција, која се совпаѓала со локалната географска распределба. Старата аграрна традиција дадена кај Хесиод, подоцна е проширена со астрономски истражувања, со чија помош се изготвени сидерални календари кои се нарекувале *паралеџма*.⁴⁶

Колку секој од календарите значел нешто за одреден поединец на почвата на Атика, пред сè зависело од начинот на живот на тој поединец. И покрај противречните докази за атичкиот календар посведочени во обемните записи од античките извори, овој календар претставува еден културен артефакт, кој ни го отвора прозорецот кон менталитетот на неговите корисници.

Во однос на толкувањето на календарите што се користеле на почвата на Стара Грција, несомнено е дека клучна улога одиграло цикличното движење на Земјата околу Сонцето во кое наизменично се повторуваат еволутивни и инволутивни фази, смена на годишните времиња, како и најава на периодично враќање на истиот циклус. При одредувањето на почетокот на годината и на годишните сезони во старогрчките календари, се издвојуваат четирите битни процеси на положбата на Сонцето во однос на Земјата во текот на една година: пролетниот и есенскиот еквиноциум и летниот и зимскиот солистициум. Годишното циклично повторување на овие процеси се карактеризира со промена на температурните разлики, кои претставуваат најава на завршување на една и почеток на друга сезона, како рефлексija во периодичното менување на годишните сезони.

³⁹ Richards, E. G. (1998) 762.

⁴⁰ Pritchett W. K. (1963) 355-365.

⁴¹ Ibid, (1963) 313.

⁴² Blackburn, B., Holford-Strevens, L. (1999) 714.

⁴³ Pritchett K. W. (1947) 81.

⁴⁴ Хесиод, *Дела и дни*, 414-419, превод Митевски В. (1996) 63.

⁴⁵ Ibid, 383-384, превод Митевски, В. (1996) 62.

⁴⁶ Pritchett K. W. (1947) 81.

Користена литература:

- Blackburn, B., Holford-Strevens, L.** (1999) *Companion to the Year, An exploration of Calendar Customs and time-reckoning*, Oxford University Press
- Burkert, W.** (1985) *Greek Religion*, Cambridge, Massachusetts
- Burkert, W.** (1987) *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press
- Goldstein, B. R.**, (1988) "Meton of Athens and Astronomy in the Late Fifth Century B.C.", *A Scientific Humanist: Studies of memory of Abraham Sachs*
- Dragović I. D.** (2002) *Kalendar kroz istoriju*, Beograd
- Đurić, M.** (1989) *Mit, nauka, ideologija*, Beograd
- Plievski, P. Hr.** (1989) "Doprinos linearnih B tekstova u rasvetljavanju Grčke religije kasne bronzane epohe", *Godišnjak, Knjiga XXVII*, Sarajevo
- Илиевски П. Хр.** (2000) *Животопис на Микенциите*, Скопје
- Merritt, B. D.** (1961) *The Athenian Year*, Berkeley
- Mikalson J. D.** (1975) *The Sacred and Civil Calendar of the Athenian Year*, Princeton
- Mitevski, V.** (2000) "The Idea of soul in Homer and Heraclitus", *ZA* 50/1-2
- Митевски, В.** (2001) *Античка етика*, Матица Македонска, Скопје
- Митевски, В.** (2006) *Платон*, Матица Македонска, Скопје
- Nilsson, M. P.** (1911) *Die altese griechische Zeitrechnung, Apollon und der Orient*, ARW 14, 423-48, Op. I 36-61
- Платон** (2002) *Полиитеја*, (превод Колева Е.), Скопје
- Polak, J. E.** (1949) *Vrijeme i kalendar*, Sarajevo
- Pritchett, K. W., Neugebauer, O.** (1947) *The Calendars of Athens*, University of California Press
- Pritchett, K. W.** (1963) *Ancient Athenian Calendars on stone*, University of California Press
- Pritchett, K. W.** (1982), *Studies in Ancient Greek Topography*, Part IV (Passes), Classical studies, University of California Press, London 1982
- Richards, E. G.** (1998) *Mapping Time, The Calendar and its History*, Oxford University Press
- Stern S.** (2001) *Calendar and Community*, Oxford University Press
- Tannenbaum B., Stillman M.** (1958), *Understanding Time, The Science of Clocks and Calendars*, London
- Hannah, R.** (2005) *Greek and Roman Calendars: Construction of Time in the Ancient World*, London.
- Hesiod, The Homeric Hymns and Homeric* (1954) with an English translation by Hugh G. Evelyn-White, M. A. "The Loeb Classical Library", London-Cambridge, Massachusetts.
- Hesiodi Theogonia, Opera et Dies, Scutum, Fragmenta selecta.* (1990) Edited by F. Solmsen, R. Merkelbach and M. L. West, Oxford.
- Хесиод**, (1996) *Дела и дни*, (превод Митевски, В.), Скопје.
- Herodotus**, (1998) *Херодотова историја*, превод од старогрчки, предговор, белешки за писателот и делото, коментари на текст, Чадиќовска, Д. Скопје
- Čedvik, Dž.** (1980) *Mikenski svet*, Beograd

Lidija KOVAČEVA

**INTERPETATIONS OF THE ANCIENT GREEK CALENDARS
ADJACENT TO THE THREE PARTITION OF THE ATTIC CALENDAR**

Summary

The parallel interpretations of the Ancient Greek calendars show an evident similarity in their assembling and use. The sole distinction can only be made with the three partition of the Attic calendar that was affirmed according to functioning of the life of the individual of this land. In spite the fact that many of the calendars have multiple differences: the asserting the beginning of the months and the year, the calculation of the intercalation, determining the length of the days in the months and so forth, an obvious fact is that these calendars were lunisolar and were determined in consistency of the repetition of the moon phases.